25

25

ДУДКА БЕЛАРУСКАЯ

МАЦЕЯ БУРАЧКА

(Ф. Багушэвіча).

Выдавецтва У. Знаміроўскага.

ВІЛЬНЯ . . Друкарня „ДРУК" . . 1921 г.

ПРАДМОВА.

Братцы мілыя, дзеці Зямлі — Маткі маей! Вам ахвяруючы працу сваю, мушу з Вамі пагаварыць трохі аб нашай долі-нядолі, аб нашай бацькавай спрадвечнай мове, каторую мы самі, да і не адны мы, а ўсе людзі цёмныя мужыцкай завуць, а завецца яна „Беларускай". Я сам калісь думаў, што мова наша — „мужыцкая" мова і толькі таго! Але, падароў Божа добрых людцоў, які навучылі мяне чытаць-пісаць, з тэй пары я шмат гдзе быў, шмат чаго відзеў і чытаў: і пераканаўся, што мова нашая ёсьць такая-ж людзкая і панская як і французская, або нямецкая, або і іншая якая. Чытаў я шмат старых папераў па дзьвесьце, па трыста гадоў таму пісаных у нашай зямлі і пісаных вялікімі панамі, а нашай мовай чысьцюсенькай, як-бы вот цяпер пісалася. Увідзеўшы гэта я часта думаў: „Божа-ж, мой Божа! што-ж мы за такія бядольныя? — Якаясь маленькая Баўгарыя — са жменю таго народу — якіясьць Харваты, Чэхі, Малярусы *) і другія пабратымцы нашыя і розныя чужыя маюць пасвойму пісаныя і друкаваныя кніжачкі і газэты, і набожныя, і сьмешныя, і сьпеўныя, і гісторыйкі, і баечкі; і дзеткі іх чытаюць так як і гавораць, а ў нас як-бы захацеў цыдулку, ні да бацькі лісток напісаць пасвойму. Дык можа-б і ў сваей вёсцы людзі сказалі, што „піша па му-

*) Украінцы.

жыцку" і як дурня абсьмяялі-б! А можа і запраўды наша мова такая, што ёю нічога добрага ні сказаць, ні напісаць ня можна? Ой не! Наша мова для нас сьвятая, бо яна нам ад Бога дана, як і другім добрым людзям і гаворым-жа мы ёю шмат і добрага, але так ужо мы самі пусьцілі яе на зьдзек не раўнуючы, як і паны вялікія ахвотней гавораць пафранцуску, як пасвойму. Нас-жа ня жменька, а з дзесяць міліёнаў — больш і шмат больш не раўнуючы, як жыдоў, напрыклад, або татар ці армян, а пакажы-ж, наша, хоць адну кніжачку ці аб гаспадарцы, ці так аб жыцьці панашаму?

Ці-ж ужо нам канечна толькі ў чужой мове чытаць і пісаць можна? Яно добра, і нават і трэба знаць суседзкую мову, але найперш трэба знаць сваю." Перадумаўшы ўсё гэта, я, брацьцы, адважыўся напісаць для вас такія-сякія вершыкі: хто іх спадабае, таму дзякуй, а хто падумае лепш і больш напісаць, таму чэсьць вечная і ад жывых людзей і ад бацькавых касьцей! А пісаць ёсьць шмат чаго!

Спрадвеку, як наша зямелька з Літвой злучылася, так і з Польшчай зьядналася добравольная, дык усё яе „Беларусяй" звалі, і не дарма-ж гэта! Не вялікая, не малая, ні чырвоная, ні чорная яна была, а белая, чыстая: нікога ня біла, не падбівала, толькі баранілася.

Шмат было такіх народаў, што страцілі найперш мову сваю, так як той чалавек прад сканаваньнем, катораму мову займе, а потым зусім вымерлі. Не пакідайце-ж мовы нашай беларускай, каб ня ўмерлі. Пазнаюць людзей ці па гаворцы, ці па адзежы: хто якую носе; ото-ж гаворка *), язык і ёсьць адзежа душы.

*) мова.

Ужо больш як пяцьсот гадоў таму, за панаваньня князя Вітоўта на Літве, Беларусь разам з Літвой баранілася ад крыжацкіх напасьцей і шмат местаў, як Полацак, прызнавалі над сабой панаваньне князёў Літоўскіх, а пасьля Вітоўта Літоўскі князь Гедымін злучыў зусім Беларусь з Літвой ў адно сільнае каралеўства і адваяваў шмат зямлі ад Крыжакоў і ад другіх суседаў. Літва пяцьсот дваццаць гадоў таму назад ужо была ад Балтыцкага мора ўдоўжкі аж да Чорнага, ад Днепру і Днестру ракі, да Нёмана; ад Камянца—места аж да Вязьмы, — у сярэдзіне Велікарусі; ад Дынабурга і да Крамянчуг, а ў сярэдзіне Літвы, як тое зерне ў гароху, была наша зямліца—Беларусь! Можа хто спытае: гдзе-ж цяпер Беларусь? Там, брацьцы, яна, гдзе наша мова жывецъ: яна ад Вільні да Мозыра, ад Віцебска за малым не да Чарнігава, гдзе Горадня, Менск, Магілёў, Віцебск, Вільня і шмат мястэчкаў і вёсак...

Мацей Бурачок.

Мая дудка.

Эх, скручу я дудку!
Такое зайграю,
Што ўсім будзе чутка,
Ад краю да краю!
Ой! то будзе граньне,
Як на паўстаньне
І як на вясельле,
Надоўга тыкеле;
Скора скончу песьні...
Покі дудка трэсьне,
Ці паглохнуць людзі,
Ці высахнуць грудзі,
Сілы надарвуцца
На радаснай дудцы
І выцякуць сьлёзы
На сухія лозы...
Выйдзе душа парай,
Падымецца хмарай,
Туманом па рэчцы
Расой разьлецца,
Каласочкі зросе,
Каб жыта ўдалося,
А хлеб зьядуць людзі,
І зноў сьмяна будзе.
Ну дык грай-жа дудка!
Каб-жа была чутка,
Каб аж душы драла;
Каб ты так іграла,
Каб зямля скакала!

Зайграй так весела,
Каб усе у кола,
Узяўшыся у бокі
Ды пайшлі у скокі,
Як віхор у полю —
Аж вынучы з болю,
Каб аж рагаталі,
А усё скакалі...
Каб скакалі горы,
Як хвалі на моры,
Як паны на балі,
Каб вот як скакалі!
Каб аж пыл курыўся
Каб сьвет заваліўся,
Ды усё круціўся,
Як у пьянага брата
У пьянага хата...
Га! чаму-ж ня граеш?
Хіба ты ня знаеш,
Ня ведаеш хіба,
Што, як тая рыба
Так вот я, здаецца,
Сорак галоў б'ецца,
Ніяк не вывярнуся,
Ніяк не натраплю
Вадзіцы хоць каплю,
Ды такой вадзіцы,
Ды з такой крыніцы,
Што, як хто нап'ецца,
Дык вольным станецца.
Грай, весялей-ж грай.
Або долю дай!

. . . .

Енчыш бяз умоўку!
Не, ня будзе толку!

Кіну-ж дудку тую,
А зраблю другую.
Цяпер зраблю дудку
Ад жалю, ад смутку.
Га, зраблю-ж другую,
Жалейну смутную, —
Ды каб так зайграла,
Каб зямля стагнала,
Вот каб як іграла:
Каб сьлязьмі прабрала,
Каб аж было жутка,
Вось то мая дудка!..
Вось зраблю такую!
Дай-жа папрабую...
Ну дык грай-жа, грай-жа,
Усё спамінай-жа...
Што дзень і што ночы,
Плач, як мае вочы,
Над народу доляй,
І плач што раз болей.
Плач так да астатка,
Галасі, як матка,
Хаваючы дзеці,
Дзень, другі і трэці.
Іграй сьлёзным тонам
Над народу сконам!
Каб ты так іграла,
Каб немарасьць брала.
Як сьлёзы ня стане,
Заціхне іграньне.
Кінь наўкола вокам,
Дык крывавым сокам,
Не сьлёзой заплачаш,
Як усё абачыш.
Як крыві не стане,
Тагды кончу граньне!

Дурны мужык, як варона.

Весь сьвет кажа, б'ець у звоны:
„Дурны мужык, як варона“.
Гэта тыкі справядліва:
Ён дурнейшы ад вароны,
І ня дзіва — было-б дзіва,
Каб мужык, дзе быў вучоны.
Дык крычыце-ж, біце ў звоны:
Дурны мужык, як варона.
Да навукі ён ня браўся,
Закасіўся, загараўся;
Дурнем замра, як радзіўся,
Сам сабой дурным зрабіўся.
Ведама, мужык—хамула, —
Ад навукі адвярнуло!
Дык крычыце-ж... (як раней).
Ці-ж ня дурань, мужык гэта:
Гара, сее усе лета,
А як прыйдуцца дажынкі,
Няма збожжа ні асьмінкі,
А дажджаўшы да Каляды,
Мужыкі макіны рады.
Дык . . . (як раней).
Усю зіму возам цягне
Да вагалу рэшта збожжа,
Ногі зьмераюць, сам засьмягне,
А на хлеб нажух палажа,
Каб дажыць як да крапівы,
Абы ў поле выйшаў жывы.
Дык . . . . (як раней)
Ад Пятра і да Якуба
Ён свой махаў ад раньня;
Наклаў стагоў, людзям — дзіва.
У хаце-ж сена—ані знаньня.

Равець з голаду скапіна,
Хоць, кінь, бяжы за вачыма!
Дык . . . . (як раней).
Глядзі, касьцёл аж да неба,
Валасьць бляхамі пакрыта!
Срэбрам скрые, калі трэба,
Бо за гэта яго біта,
А сам жывець ў мокрай яме,
Дзьверы заткнуў анучамі!
Дык. . . . (як раней),
З камаровы нос сякерку
Сьпісьне, крыкне, замахае, —
Зробіць пушчу, як талелку,
Сьвет драпамі засідае!
А у хаце зварыць страву
Папчапае стару лаву!
Дык . . . . (як раней),
Глядзі, горы параарыты,
А чыгункай сьвет абвіты;
Усё з мужыцкай цяжкай працы,
Усе едуць у палацы;
У мужыка-ж няма білета!
Ці-ж ня дурань мужык гэта?
Дык крычыце-ж, біце у звоны:
Дурны мужык, як варона!

Як праўду шукаюць.

Як простая праўда згінула у сьвеце,
Дык праўды і з сьвечкай шукаюць,
І золатам маняць і людзей склікаюць,
І Бога шукаюць,—а усё такі проце,
Як камень у воду, так праўда прапала!
Судоў нарабілі, начальстваў шмала:
Пасрэднікі і валасьці, сынод і сэнаты,

Прысутствы і вокруг, управы, палаты!
А найбольш міравых, участковых і зьездаў,
Што ў полі каменьня, што гнездаў!
Затое-ж жыцьцё цяпер труднае стала:
У сьведкі ўдзельні, ні села — ні пала,
Ад суду да суду праз лета цягацца
Так лёгка, што навет ня трэба старацца!
Раз еду я ў Вільню адведаць сынка,
Ажно, пры дарозе пасецца кабыла,
Стаіць чалавек якісь ля млынка,
За млынам там сука брахала, ці выла,
І дзесьці „ратуйце" крычала кабета,
А мостам ляцела якаясь карэта.
І што-ж тут такое было? Мне здаецца:
Хто едзе, хто вые, хто можа сьмяецца...
(А мельнік стаяў у дзьверох і сьмяяўся;
Чаго ён сьмяецца,—дык я-ж ня пытаўся!)
Мінуўшы я млын той, еду ўжо лесам. —
Ляжыць чалавек пад кустом ля дарогі
Бяз шапкі і боты, так шпаргам*) убогі;
Але я еду з сваім інтарэсам,
Мне няма дзела больш ні да кога;
Ляжачага-ж люду ўсялы ёсьць многа!
Я азірнуўся, аж гоніцца хтосьці,
Крыча: „пастой-жа для Боскай міласьці!"...
Стаў я, чакаю, аж ён і пытае:
Хто я, адкуль ёсьць і хто мяне знае?
І каже вярнуцца мне аж да млыну,
Сьведкам урадзік зьве на гадзіну.
Вярнуўся, гляджу, аж карэта у рэчцы,
Мельнік цяпер ужо не сьмяецца,
Кабылу сотнік цягне да стану,
Цырулік кроў кінуў абмокламу пану,
Дзіра на мосьце так, як на хату.

---

*) Лахманы

Два хлопцы ловяць сучку кудлату,
Баба стаіць ў парванай спадніччы
І кроў ей цячэ па руцэ і па лыдцы,
Вязуць і труп той зараз на возе,
Што я то відзеў ляжачым пры дарозе.
Пытаецца ўраднік мяне ды за сьведка:
Ці мельнік шкаваў, ці крычала кабетка?
Ці сучка парвала? а сучку ці білі?
Ці відзеў, што ў мосьце масьліны пагнілі?
Ці відзеў, як мельнік ставаў і сьмяяўся?
Як пан з хурманом у карыце купаўся?
Як хурман ўтонуў, а пан ратаваўся?
Як злодзей шыкаўся з-пад млыну да коні?
Як сьвіснуў кабылу і ляцеў на Рыкойні?
Ці знаю, хто-то забіты валяўся?
І кім забіты, ды каб я прызнаўся,
Ці не я яго вёў ды посьле ўклаў?
Можа меў грошы, можа я іх забраў?
(І дух мне злякаў, сказаць слова ня мог!
Вось напасьць на мяне, чысты крыж паслаў Бог!).
Чаму я не хацеў ратаваць хурмана?
Чаму майстра таго не жаніў да млына?
Чаму сучкі ад бабы кусьлівай ня гнаў?
Чаго я ўцякаў, што ледзь соцкі нагнаў?
Пратрымаў ён мяне пазашто цэлы дзень.
А бадай ты прапаў! Лішча даў я рубель,
Ня так спрытна яго запусьціў ў кішэнь,
Я паехаў сабе! Аж у восем нядзель
Соцкі прыць мне павестак і шмат:
У першай сьведкам — як мельнік шкаваў,
У другой сьведкам — што мост бяз прыгат,
У трэцяй сьведкам — як коні хтось краў,
У чацьвертай сьведкам — як пан заваліўся,
Як выплыў наверх, а хурман як валіўся,
У пятай сьведкам — што труп пры дарозе
[illegible] [illegible], а двое людзей уцякалі,

Што я даганяў тых людзей ды на возе,
А яны праз лямы ўдвых паскакалі!
Аж на шостай ужо дзея я стаў вінават,
Што ратунку ня даў, як карэта плыла.
Як я стаў па павестках хадзіць ад Каляд,
Дык ассеўся якраз, як Пакрова была...
І ня сеяў, ня жаў, не касіў сенажаць,
У арэнду аддаў, бо ня мог даддзяржаць,
І што меў, то прадаў, праеў,
Па судох агаляў, як шесьць раз ня зраў;
І ў казе адседзеў нядзель шэсьць,
За няяўку плаціў можа тройчы і штраф.
Як на тое-ж і праўда схавалася гдзесьць.
А шукаўшы ее, і мне здарыўся траф.

У судзе.

Давялося-ж і мне быць на вялікім судзе,
На акружным судзе, дзе усе ў грамадзе:
Мужыкі і паны, маскалі і жыды,
Хто у чым, як папаў, — ўсе туды ды сюды.
Тут кажух, і шынель, і бурнос, лапсардак,
І сурдут, і мундзер..., а адзін быў і фрак, —
(Так як куртка з хвастом) і брадзяжка была...
Прыйшлі ўсе, і Пантурчыха навет прыйшла...
Быў тут ксёндз, быў і поп, быў і рабін жыдоў,
Толькі наш алцідар, — той чагось ня прыйшоў.
Самы суд за шырокі сеў стол ўпанцырох.
Шосты ходзіць сабе, — ўсе ў залатых каўнярох.
Як дукат на дукат, так на іх зігаціць!
(Каб я быў так багат — не хацеў-бы судзіць),
На адной старане душ чатырнаццаць сядзіць,
На другой—арыштант— той, што будуць судзіць,
А праз ім — без палы, толькі хлопцык сядзеў —
Адвакат, што то меў бараніць, той сядзеў.

Арыштантам тым быў наш Патрук Пантурок,
Што у пушчы гдзесь меў патайны броварок.
А акцызьнік Яськоў браў з яго кубана,
Дый данёс, дый злавіў, як той воўк барана:
І акцызьнік той быў, прысягаўся і ён,
Як яму хтось данёс, як сачыў ён пяць дзён,
Як кацёл там кінеў, як гдзе брага была,
Як Патрук не пасьпеў уцячы ад катла...
А брахаў дык брахаў і сабе ўсё хваліў,
А таго-ж не сказаў, як Пантурку даў.
Потым нас па адным сталі у суд выклікаць.
Прысягаўшы на тым, трэба-ж праўду казаць!
Тут пытаюць мяне, а тут жаль Патрука;
І мал у яго там прапала мука,
І я думаў сабе выгнаць водкі з ведро
На вясельле дачкі (вот было-бы добро),
Ды завёз Патруку дзьве асьміны мукі,
Дык якраз на той час налацелі-ж „крукі".
Ды мяне-ж папалі у той лес панятым,
Каб ім ліха ня было і акцызьнікам там!
Як спыталіся ўсіх, — прачыталі той „ахт";
Што злавіўся Патрук (з набрэханага — страх)
Там такое стаіць, што і ў думцы няма:
Паравік, зьмеявік і якаясь шэльма...
Прачыталі ото і яшчэ там папер;
Пагляджу-ж, кажу я, што-то будзе цяпер?
Прадсідацель сказаў: „пяць мінут перарыў"!
І ў каморку шмыгнуў, толькі кнішку закрыў.
І усе падняліся і пайшлі, хто куды,
Я застаўся сядзець, усё роўна — з куды.
Як вярнуліся зноў, дык адзін той устаў,
Што сядзеў на канцы і найболей пытаў:
Паглядзеў на усіх, як узьвёўся за стол,
Як пачаў ён крычаць: „прытакол, прытакол!"
І [illegible], і трубу, і кацёл,
І муку, і мяшок... — ды усё — „прытакол!"

Я сяджу і дрыжу, каб мяне не казнаў;
Калі брасьць! і я тут! — А бадай ты прапаў!...
Але хваліць мяне, справядлівым заве,
На Пантурку-ж зіркне, — як скаціна раве:
„Вінават, вінават, няхай плаціць казьне",
І у турму і у Сібір! і яшчэ кудысь пхне...
Гаварыў, гаварыў, ажно піць захацеў;
Так, як бульбу, Патра пасаліўшы-бы зьеў.
А сказаць-бы, зашто? — за сваё за добро:
Чалавек захацеў зрабіць водкі з ведро;
Што-ж за наўда яму, каб ён сьвету ня знаў,
Ці Пантурка зьеў блін, ці гарэлкі нагнаў?
Потым стаў вылічаць свае страты акцыз:
Той дык так-бы зубамі Пантурку загрыз!
Налічаў, налічаў, — і дзялку і трапку;
Як шынкар у карчме тваю чарку алку.
І начыньне забраць, і худобу прадаць,
Што у казну, то ў казну і яшчэ камусь даць.
Тысяч тры там, ці што, налічыў ён пені.
(У Патра-ж каб хоць грош, быў які у кішэні. —
Смаліны жабе гарох, ды зубоў Бог ня даў —
Каб акцыз тое меў, што ў Пантуркі забраў:
Дзьве калы прадалі, ды сярмягу, ды воз,
І то брат адкупіў, а назаўтра адвёз).
Аж ня сьцерпеў той пан, што у куртцы сядзеў;
Патруку штось сказаў, акуляры надзеў.
Калі-ж крыкне-зыкне, аж затросься той суд.
„Гдзе тут, кажа, віна, чым Патрук вінен тут?
„Што скаціньку карміў прападаным дабром,
„Насіў брагу з двара на насілах ведром?
„Тут турму, тут і штраф для акцыза скланаць"...
Як зачаў гаварыць, як зачаў бедаваць.
Дык Патрук і ня гнаў і у лесе ня быў.
А то я вінават, я сам гнаў і пілбіў.
І данёс на яго... Вінават я увесь!
А бадай ты прапаў, а бадай цябе рэзь! —

Як ката да гары, так ён дзело скруціў.
На мяне набрахаў, Пантурка зашчыціў.
Я гляджу, што тут — куц, — прападу як сука,
Бо мяшок тыкі мой ды мая-ж і мука!..
Калі дзьверы скрыпелі, а я—шусьць—праз людзей,
Ды на двор, ды ў карчму, да кабылы бардзей;
Прыляцеў аж у дом, бурачкоў трохі пеў,
Сказаў жонцы „маўчы-ні" сам у лес паляцеў;
На тым месцы, гдзе быў бровар Пантурка,
Дап садзіць дзераўцы, аж самлела рука,
Сьмеццю мохам заклаў і сьлед той так закрыў,
Што ніхто-б не пазнаў, гдзе і бровар, ні быў.
Ды ізноў аж на суд, а суда ўжо няма,
Толькі плача, кляне Пантурчыха сама.
Пантурка адвалі тыкі зараз у астрог;
Той куртаты зашчыт, як надзіла памог.
Я-ж якось уцалеў ад суда на той час.
Каб-жа Бог не далёў на той суд другі раз!

Воўк і авечка.

Злавіў воўк ягнятка
І панёс жывое!
Плачуць сын і матка,
Як бабры абое.
Воўк над маткай зьлітаваўся,
Як які аконам,
У аўчынку пераабраўся
Ды ідзець з паклонам.
„Прыйшоў, пані, я адналочку
Расказаць пані авечцы
Добру вестку аб сыночку: —
Як яму цяпер жывецца,
Не пазнала-б ты ніколі,
Такі стаў ласужы,

І жывець сабе на волі,
Без бяды, без нужы,
Зубы вырасьлі з клыкамі,
І адналі рожкі,
Ножкі цяпер з кіпцюрамі,
Хвост даўжэйшы трошкі.
І ўжо воўка не баіцца,
У хлеў ніхто ня гоне;
Мае чым абараніцца
І другіх бароне!
Прыйдзі, імосьць, да нас у госьці,
Справім сабе вечарынку:
Будзе мяса, будзе косьці,
Будзем есьць без адпачынку!"
— „Дзякуй, дзякуй ягамосьці
За весьці такія!
Нехай прыйдзе сын у госьці,
Пагляджу ці жые?
Бо кажуць, між вамі
Трэба выць ваўкамі.
Я-ж папоўчу ня умею
Ні выць, ні есьці, ні лгаць.
Ды скінь скурку, дабрадзею,
Бо... зубкі відаць".

І авечка, хоць дурная,
А ваўка-ж пазнае!

Мая хата.

Бедна-ж мая хатка, расселася з краю,
Між пяскоў, каменьняў, ля самага гаю,
Ля самага бору, на беражку лесу:
Ніхто тут ня трапе, хоць-бы з інтэрэсу.

Як німа гарэлкі, німа куска хлеба,
Дык які-ж інтэрас, каму сюды трэба?
Ды хоць німа хлеба, жабраваць ня буду,
Прамыслю якокольвек ад працы, ад труду.

Кепска-ж мая хатка, падваліна згніла,
І дымна і зімна, а мне яна міла;
Ня буду мяняцца хоць-бы і на замкі, —
Калок свой мілейшы, як чужыя клямкі.
На страсе мох вырас, на іху барозна, —
Мільшая мне хатка, як чужая вёска...

Сваталі-ж мне ў прыймы у новую хату,
На зямлю раджайну і дзеўку багату;
Буду жыць, казалі, як які пасэсар,
Вадзіць парай коні, як сам пан асэсар;
Ды мне даражэйшы вугал гэтай гнілы,
Камень пры дарозе, пясок ля магілы,
Як чужое поле, як дом мураваны! —
Не аддам за сурдут каптан свой падраны.

Клікалі-ж у госьці і клічуць суседы; —
Не пайду, ня трэба, бо кажуць заедзі,
Ад чужога хлеба драсны абсядаюць,
Што чужога прагнуць, то свайго кідаюць.
Я ня кіну хаты, хоць вы мяне рэжце,
Не пайду ля вас я, хіба у арэшчэ.
А хоць сілай навет адарвалі-б з дому,
Калісьці вярнуўся-б, як мядзьведзь да лому.
Заваліцца й хата, зарастуць пакосы,
Усё-б я вярнуўся, хоць голы ды босы!
Насёк-бы бярвеньняў, нацягаў-бы моху,
Зноў-бы сьпляцў хату якокольвек патроху,
Зрабіў-бы камору, пасклаў-бы жорны, —
Усё-ж свой хлеб еў-бы, хоць-бы сабе чорны!
Ну дык на [illegible], на што я вам трэба;
Ці каб вам хлеб есьці, ці рабіць вам хлеба?

Праўда

[illegible]

Ох, цяжкая-ж доля! От так бы ўдавіцца,
Скрозь зямлю прапаў-бы ці ў сьлёзы-б разьліўся!
Ці мне жыць на сьвеце, ці мне куды дзецца?
Ой Божа-ж мой, Божа, нашто-ж я радзіўся?
Ой, нашто-ж мне дала тая мая мова,
Як я ня умею сказаць тое слова,
Каб яго-то слова ды праўдай назвалі;
Каб і разышлося то слова па сьвеце,
Як праменьне сонца цёплага ў леце,
Каб на тое слова ды людцы зрадзелі,
Так як тыя дзеці на сьвятой нядзелі;
Каб-жа тое слова ды людцоў зьведала,
Каб на тое слова ворагаў ня стала,
Каб людцы прызвалі братоў ды братамі —
Дзяліліся-б доляй і хлеба шматамі;
А без таго слова я німы калека!
Хоць-бы заліпець мне і да канца века!
Ой нашто-ж мне вочкі, ой нашто-ж мне ясныя?!
— Каб глядзеў, які я ад усіх няшчасны?
Каб душа балела, гледзячы на долю,
Каб сэрца шчымела і рвалося з болю?
Каб было чым плакаць і у дзень і у ночы?!
Ой Божа-ж мой, Божа, вазьмі-ж мае вочы!
Нашто-ж тыя вушы, як ня чуць нічога
Ні ад людцоў добрых, ні з неба ад Бога?
Ой ці не на тое-ж, каб чуць людзку лайку,
Ды тую плакучу дуду самаграйку,
Нашую жалейку, што енча ня іграе, —
Хоць як выйгравай ты, а яна смутная?
Ой ці не на гэта-ж, каб чуць, як [illegible]

Ланцугі на людцах, што з хат уцякаюць.
Ня злідзекуйся-ж, Божа, нада мной, над імі:
Парабі усіх нас, як камень, глухімі!
Вазьмі усе змыслы, пакі прыйдзе Праўда,
Бо жыць без яе нам не валіка наўда!
Прасіў Бога лепі: „адвярні ты, Божа,
Злую нашу долю на сухія пушчы,
Адвярні на камень, ці на бездарожжа,
На вялікі ройсты, на пяскі сыпучы,
Ды каб не зазнала ні радно стварэньне
Гэтай долі нашай да веку скавчаньня!
Не пачуў ён енку, ні ўбачыў муці,
Крыж усуся ў плечы, ланцугі ў рукі!
Прасіў я суседзяў са мной паддаліцца,
Памагчы крыж несьці, як з Богам ня біцца».
Асьмялілі людзі мяне, як дурнога,
Там, казалі, праўда, тут тыкеле сіла!
Даўней, кажуць, праўда па сьвеце хадзіла,
Жабруючы-ж зьмёрала, а людзьмі схавалі,
Каменем накрылі, зямлю паарылі,
Каб ні чуць, ні ведаць аб ёй ані весьці,
Ды цяпер і кажуць: „Праўда ў небе гдзесьці!"
Ды пашлі-ж ты, Божа, Праўду свою тую
З неба на зямельку сьвятымі залітую!
Пасылаў ты Сына, Яго не паслалі;
Мучылі за праўду, сілай пакаралі,
Пашлі-ж цяпер Духа, ды пашлі без цела,
Каб уся зямелька адну праўду мела!

Здарэньне.

Ехаў я раз ад Кіяны
Ды ў Смаргоні, і ня п'яны,
І даехаў да Ваўкелы,
А конь добры быў, мой — белы.

Тпы! стаў конь наравіцца!
І храпіць, і дыба стаў,
Што ня можна прыступіцца,
Чуць аглоблі не зламаў.
Гляджу: бочка ля дарогі..
Чыста-ж бочка, толькі рогі
Як-бы трохі відаць збоку.
Думка: нёс хтось ды згадзёку,
Як прыстаў дзяк, спацыўшы,
Сам начуе гдзесь у вёсцы,
Або можа быў напіўшы —
Страціў бочку пры дарожцы!
А што ў бочцы? хто там ведаў?
Можа брага, можа вода!..
А я той дзень не абедаў, —
Вось, каб, думаю, смяётка?!
Або каб алей Бог даў-бы,
Ужо-ж ня сьцерпеў-бы, украў-бы!
Ото-ж думаю, закрапу:
Надта я люблю з ім кашу.
Пад'яжджаў да бочкі, зрухаў,
Калі адаткнуў, панюхаў,
Аж з радасьці страпянуўся,
На ўсе бакі агледзеўся!
Ну сьвяжуесенькім алеем
Смак пачуў на губе, носе!..
Хоць ня быў анічэ згадзеем,
Але-ж тут дык давялося.
Так ужо я чагось рад,
Падвярнуў свой панарад,
За ўторы падняў бочку,
Абцёр яе на лучочку...
А конь, смык, — падаўся ўперад.
А бадай табе тут перад!
Падкаціў я бочку зноў,
І зараз ужо напёў,

А конь, смык,— назад, ды тоўк!
А бадай цябе тут воўк!
Я іпноў давай каці..
Здумаў—лепей распрагчы,
Ужо каля, як сьлед распрог,
Зірк—ажно конь мой і бяз ног.
Конь-ня-конь, а недзям стаў:
Я спалохаўся, пераматнуў..
Дык зноў конь і сам запрогся;
Я спалохаўся, і змогся,
Скінуў вопратку, пераматнуўся,
Зноў тыкі за бочку ўзяўся,
А так цёмна—хоць коль вочка,
Калі гляну то ж на бочка,
А каля стаіць з рагамі!
Хвост, барадка і з нагамі...
Аж тут пятух калі крыкне,
Каля ў душу калі скікне,
Калі ў ўсе парагоча,
Конь да хаты калі скоча...
Вот тут я і дагадаўся,
Каму ў рукі то папаўся.
Давай казаць „Апёл панскі,
Згінь прападзі дух шатанскі!“
І цяпер, як хто сьмяецца,—
Мне усё наза здаецца.
З таго часу да алею
Я ня мог душу прымусіць,
Адварнуўло, дабрадзея,
Так то чорт нас грэшных кусіць!
Каб ня крадзь—прападў-бы мусіць?

Немец

Ня люблю я места (парасейску—горад):
—Надта там цеснота і вялікі смород.
А паноў, як маку ды сарод гароду.

Апроч таго пропасьць рознага народу!
Наш брат як увойдзе,—сам сабе баіцца:
Ці ісьці без шапкі, ці гдзе пакланіцца,
Дык надта-ж і стыдна, каб ня памыліцца:
Пакланіцца немцу, ці якому жыду!
Нахай яго сточа—набярэшся стыду;
Нахай лепей з дому ў той дзень ня выйду.
А панацца-ж трудна, як жыда, як немца,
Як пана якога, ці там чужаземца.
А што жыд ды немец—дзеці адной маткі:
І мова патребна і адны ухваткі,—
І абодвы ласы на чужую працу,
І мусіць абодвы ядуць разам мацу!
Абодвы абдураць, абдзяруць як ліпку,
Адбяруць і сошку за бітую скрыпку.
Пан наш нябошчык (нахай яму сьвеце),
Як памёр чацьвёрта весна то, ці трэця,
Як яго скруцілі, чыста абадралі,
Глядзіць,—будзе кепска, што тут рабіць далей
—Усё пусьціў арандай: найперш пусьціў жыда
—У млыне сеў немец, якаясь абрыда,—
Граўшы па дарогах, прыйшоў з заграніцы,
Прынёс тольки торбу і у ей дзьве скрыпіцы.
Двор купіў хтось рускі, так як за дурніцу,—
Пан выйшоў далёка, кудысь заграніцу!
Жыд зараз убіўся у рускага ў ласку:
Што дзень ходзіць у лесе ад самага брэску—
От ходзіць ён гэта, ды ўсё дубы лічыць,
Як трэба і грошы рускаму налічыць,
А як абклічмуся, ды дубы абмераў,—
У восені выгнаў з тысячу сакераў,—
Спусьціў пушчу чыста, за пяскі ўзяўся,
Як кабан разьеўся, ды як пан зазнаўся,
Гаворыць парускі і з рускім гуляе,
Разам ліжа, ўстане і ўсім упраўляе!
Рускі сабе сьпіе, ня ў дому ніколі.

Немец усё меле, ды ходае па полю;
Наеўшыся мяса, півам запівае,
У сьвята-ж ня скрыпцы, аж пішчыць іграе.
Здаецца-б, нічога! калі хто ня ведае,
Але пачакаўшы, дык выйшла камэдыя:
Жыд купіў у месьце сабе каменіцу,
Глядзім — наш рускі кінуўсь за граніцу;
Пакінуў і жонку, адрокся і дзеці;
Зьявіўся пан попы (гэта ужо трэці)...
А якіб-то пан топ?... Ну, ці хто павера?...
Гэты-ж самы немец! каб яго халера!
От цяпер агадай-ты — хто кім калі стане?
Аб пану ні весьці, ні слыху, ні званьня,
Жыд панам зрабіўся, немец, яшчэ горшы!
А мужык быў голы, цяпер яшчэ гольшы!
Так і на гародзе: лебяда, крапіва, —
Тольki вырві рэпу, — дык зарастуць жыва.
Так як чорт насее! Ото-ж так і людзі:
Тутэйшы загіне, дык вораг прыбудзе!

Думка.

Чагось мне маркотна, на плач забірае;
Мусіць, душа чуе якоесьці гора,
Ці штосьці зрабілась... што? А хто яго знае;
Ці град жыта выб'е, ці згіне абора,
Ці ўраднік загняніцца, пагоне падводу,
Ці знойдуць у лесе крадзеную калоду?
Ці можа ўмрэ сын той, што маскалём служыць,
Ці той,..што ў Марыку падаўся, ды тужыць?..
Там цяжка, здаецца, каб граху не баяўся
Ці ў пятлю палез-бы, ці ў ваду скапаўся!
Летась мне было так—і валы прапалі,
Сьвіньні бульбу зьелі, гарод папалалі,
Небожчыца матка чыста захварэла,

І дзядзькава хата з комінам згарэла;
Сукна не знайшлі—хадзіў без сярмягі,
А тут і бяз хлеба... прападаў ад смагі!
Хоць бы скарэй стала, што ўжо стацца мусі,
Каб так не цягнула за сэрца, як ліна;
Бедаваць ня перша, я і не баюся:
Нехай усё згіне, дык душа-ж ня гіне!
Тагды-б ужо ведаў, як і ратавацца,
Ці там ад няшчасьця, ці з лючайшай напасьці,
Ці сядзець у хаце, ці куды падацца,
Ці, злажыўшы рукі, на векі прапасьці!..
Ды што-ж мне да тога, чаго мне журыцца?
У мяне ня будзе,—знайдуць людзі хлеба:
На біду мне плюнуць, Богу памаліцца,
Да слушнага часу дажыву, як трэба!
Вунь стаіць бярозка, тут ля самай хаткі,
Косы папусьціла... плача, кажуць людзі,
А мне так здаецца, што ёй ані гадкі:
Што было—ня помніць, ня ўзнае, што будзе.
А можа-ж і помніць, як то я калісьці
Бyўшы малым хлопцам, чапіў, калыхаўся;
Яна была гібка, болей было лісьця...
І я ўжо ня мог-бы, як тады, спінаўся.
Чаго-ж мне маркотна? ты скажы бярозка?
Маўчыш, як і мая і сама смутная!..
Мусіць такі праўда—гэта не сьлёзка,
Што кажуць другія—каплі расяная.
Мне жаль і бярозкі, чаго-ж яна плача,
Калі ужо долі не пераінача?
Ня тужы, бярозка, сьвет з намі ня згіне,
Вецер, як павее, шышачкі раскіне,
Хоць-бы ты засохла, — вырасьце нас болей...
Перастанем плакаць мы над сваёй доляй!
Якось яно будзе, дажывём да дошкі,
Хоць лепей, хоць горай, абы ня так трошкі!
Шышачкі раскіне, як параскідала

Маіх шэсьць сыночкаў — адзецца, ці мала?
Усе разыйшліся! — Адзін у наборы,
Адзін пайшоў ўурочкі, за чорныя моры,
Адзін за Дунаем саўсім асяліўся,
Адзін у Сыбіры — з старшынёй пабіўся;
Пяты на шсарстве гдзесь у Патарбурку,
Кінулі ў хаце вот крывога Юрку!..
Ну ды рана-позна, тыкі мне адзецца,
Кожны зацудзіцца, да дому прыб'ецца...

З кірмашу.

Гэй, лаці, кабыла, хоць ты падарвіся,
Бо мяне чакае там мая Людвіся,
Чакае, чакае, аж выйшла за дзьверы,
Вот ужо і поўнач, а ня есьць вячэры.
Зварыла шапірку, дык аж гоне сьлінку,
Малачком забяліла, як тую сьняжынку!
Гэй, лаці-ж, кабыла, па пнях, па камяньнях,
Бо яна чакае уся ў пламеньнях,
Уся у пламеньнях ад адной мілосьці!
Гэй, лаці, кабыла, каб ня ўсьпелі госьці!
Гэй, басуй, басуй-жа, мая ты кабыла,
Каб жонка ня спала, дзьверы адчыніла.
Маслалі-ж у весны яшча не пасучі,—
Прапаці-ж, кабылка, каб яны ня чулі!
Рві, кабыла, жыла, вязу я гасьцінчык;
Ці хустку чырвону, ці залоты бічык;
Гэй, вязу гасьцінчык, вязу кірмашовы,
Ці новую хустку, або і біч новы!

Падарожныя жыды.

Што крук круку ня выдзяўбе вока,
То ведама даўно і ведама здалёка;
І гдзе крапчэйшыя дзяруцца,

Дык слабшыя нікай-жа ня суюцца,
Бо ўжо чубы пальўна што парвуць,
Калі яны адзін другога не паймуць.
З двох мястэчкаў два падвозы
Двох жыдоў вязьлі напрасі;
Спаткаліся-ж на вузенькай дарожцы
І ніводзін ня ўступае па ахвоце:
Той кажа: „парха ты вязеш, дарогу дай!"
А той крычыць: „ты пана мне ня лай,
Бо я тваяго і біць гатоў!.."
І біч смалёны тут мілеў.
А той у рукі ды бічышча...
І замахалі так, аж сьвішча!
Жыдкі у просьбу, каб гадзіцца,
Куды табе! — Ці прыступіцца:
Так б'юць, аж кроў цячэ жыдком!
„Ты б'еш майго, а я твайму жыдку!"
І можа-б так на сьмерць пабілі
Дык хітра-ж і жыдкі зрабілі:
Той перасеў таму на воз, а той туды.
І так зъехалі абодвы без бяды;
І мужыком так стала бліжэй дому
І крыўды ніякой нікому.
Памяшаліся жыдкі, патэргалі
Дык мужыкі і біцца перасталі!
А што? каб так і мы зрабілі,
А можа-бы і нас ня білі?

Хрэзьбіны Мацюка.

Калісь, як у нас калкі то сталі,
У „Шнюрах" за горчай раз мяне апаткалі
Спалаў „пахналёны", а яны сьмяюцца,
Адзін штось сьпявае, іншы дзьме на дудцы,
А старшы скінеўся: „ты што за адзін?"
Думаю: хто-ж я? — ужо-ж Юркаў сын!

„Тутэйшы“, кажу я, „свой чалавек:
„Сын бацькі свайго, а бацька дзяцей,
„Тут і радзіўся, тут і жыву век;
„Юркам зваць бацьку, а я дык Мацей.
„Вун гдзе і хата і пуні і сад;
„Там жонка маладжонка, а тут гарэць брат!“
Ен кінуў горай, пытаючы дае,
Крычыць і б'ецца і ў твар штурхае.
„Ды хто ты, ды хто — ці рускі, ці не?
Й дай крупінца тулы і сады,
Думаю: што-ж сказаць яму мне?
„Я не нашу, кажу, барады“.
„Да ты“, ен кажа мне, „веры якой?“
„Ці ты праваслаўны, ці ты палак?“
„А дайце-ж, паночку, кажу, мне пакой,
„Ды я-ж тутэйшы, як кажу дык так!..“
Як сьцебане прыкладам мяне,—
Аж у вачох чырвона зрабілося!
Каб я-ж у чымкольвек, у якой віне,
А то і ня ведаць, скуль узялося?
Я кажу гэтак: „калі-ж ужо так,
„Што паспаў б'ецца без-дай прычыны,
„То мусіць і праўда, што я палак
„І буду палак ад гэтай гадзіны!“
Ну і далі-ж мне добра на знак:
Цягнулі б'ючы аж у Замаслаў,
Каб помніў крэпка, што я палак,
Каб і вам гэта здаровенька сказаў!
Тое прайшлося, найшлі і казакі;
Калі пад восень завуць нас у збор:
„Прыехаў, кажуць, начальнік такі!
„Сам князь Хаванскі: ідзіце ў двор!“
Трэба ўсё кідаць (хоць сьвятам было),
Народам, як макам, ўвесь двор заліло;
Князь у палетках, вясёлы такі!
„Эх, кажа, рабяты! — вы дуракі!

„Што ў рускай зямлі, дый каталікі!
„Ну, цар вас прыймае у сваю веру;
„Дасьць зямлі многа!.. Вы, на паперу.
„Тут падпішыце, а поп пасьвенціць, —
„Будзе ўсё добра, усюды пашэнціць
„Ну, братцы, вып'ем па чарцы усе;
„Бацюшка крыж і граміду нясе!“
Мы-ж толькі зірк, адзін на другога,
Маўчым, трасёмся, ня кажам нічога!
Ён жа Мірона за плечы узяў,
Вадзець да стала, гарэлкі падаў:
„Пі на здароўе і так пішы:
„Вот сабраліся больше тысеч душы,
„Рускую веру хочам прыняць,
„Каб каталіцкай ні ведаць, ні знаць..“
Мірон памяркаваўся, як хуста збялеў;
Глянуў на ўсіх, на мяне пагледзеў —
„Як, кажа, людзі, так, кажа, і я.
„Спытайце, кажа, кум Мацея,
„Як ён ды скажа перавернуцца,
„Дык усе вёскі на яго аддадуцца“.
Цягнуць мяне да таго князя,
А тут аж мурашка па скурай лазе.
— „Ну што, маладзец, пап'ёмся водкі?“
Дасць мне грошы, такі салодкі:
Усё гаворыць, радзе, пытае,
Жонку цалуе, дзяцей гайдае.
— „Ну што-ж надумаўся, ці ўжо гатоў?..“
„Надумаўся, кажу, каб сто катоў
„Дралі мне скуру, пяклі на агню,
„Я веры сваей такі не зьмяню!“
Іх! закіпеў тут той князь, аж зароў,
Аж вылупіў вочы, счырванеў, як кроў..
— „Розаг падайце, нагаек, сто лоз!“
„Ен з веры зьмеецца мне тут-жа пад нос!“
Хапілі мяне якісь гайдукі,

Наследие слуцкого края

І розаг палажі чатыры пукі,
І бьюць—не баліць, хоць за сэрца бярэ;
За што-ж ён прыказаты мне скуру дзерэ?
Як крыкну я гэта: „эй, біце-ж мацней,
„Мацнейшы ад веры вашай Мацей!"
Вот так то хрысьціліі мяне казакі
З тутэйшага ды ў палякі!

Бог ня роўна дзеле.

Без сярпа хлебца, ня дзеі
не дае. (Прыказка).

Чым то дзеецца на сьвеце,
Што ня роўна дзеле Бог? —
Адзін ходзіць у сьвеце,
У золаце з плеч да ног,
А другому каб прыкрыцца
Хоць ганучай,—вялікі труд;
Увесь як рэшата сьвяціцца,
Адны латы, адзін бруд!
Адзін мае хатаў многа,
А палацаў,—пасьцёл мой;
Упасьці-б туды хоць Бога,
І той-бы з іх не пайшоў.
У другога ў сьцяне дзіры,
Вецер ходзе, дым і сьнег;
Тут карова, сьвінькі, куры...
Тут цякута, тут і грэх!
Гэты едзе у вагоне, —
Цела, мягка, толькі жыць!
А другі, як віхар гоне,
А ён сабе толькі сьпіць!
Той у мяцеліцу, у марозе,
Што ён зон яму пра дух,
Пайдзе з клункам на дарозе,

У сьнягу увесь па брух!
Гэты хлеба і не знае,
Толькі мясо, ды пірог,
І сабакам выкідае
Усё тое, што не змог.
А той хлеб жуе з мякінай,
Хлёбчэ квас ды лебяду,
Разам жывець і есьць з сьвіньнай
З канём разам пьець ваду!
Адзіаму дзесяткі служні
Зарабляюць сотні сот;
Рукі ў яго, як падушкі,
Як кісель, дрыжыць живот!
Другі-ж сам аж на дзесятак
Працуючы лье свой пот,
А высахшы, як аплатак,
Цянюсенькі, як той кнот.

Хціівец і скарб на Сьвятога Яна.

Пры выгане у вёсцы, у самай цярагонцы
Была хата крывенька у адно вакенца;
У хатцы адзінокі жыў хціівец даніны,
Што думаў без працы зрабіцца шчасьлівы.
У грошах, ён думаў, усё людзкое шчасьце.
А ён-жа шукаў дзесьць скарб напасьці!
За вёскай-ж, за вёскай быў лес заклятым
А хціўцу-жа лес той, якраз проці хаты.
У тым лесе заклятым не расло нічога,
Праз яго ніколі не ішла дарога;
Баяліся людзі у той лес заходзіць,
А як хто заблудзе,—чорт па тры дні водзіць!
Пайшоў хціівец аднойчы з вясельля да дому,
У той лес убіўся, задзеў сярод лому.

Вот стаіць ён гэта, хцівец, — праклінае,
Калі глянне воддаль, — сьвятлачка мігае,
Думаў, хата блізка, — ці хтось пасець коні,
Кінуўся на сьвятло, прайшоў можа гоні,
Аж глядзіць, агонь той ды з зямлі бярэцца,
Хоць гарыць — ня паліць; ня можна й сагрэцца.
Спалохаўся хцівец, аж працьверазіўся,
Сам не агледзеўся, як і апыніўся
Аж у сваей хаце, аж на печ забіўся!
    Назаўтра па вёсцы аб усім аб гэтым
Вестка абляцела, як папер штафэтам.
Адны сказалі — верне, другі праінача,
А кожны на свойму здарэньне тлумача.
Адны кажа: пэўне маланка блістала,
Дык пьянаму хціўцу у вачох і стала,
Другі: што то сьветласьць з магілкі сьвятога,
Пэўне хцівец будзе шчасьлівы у Бога,
А другія кажуць, што то скарб заклятым,
Што хцівец, як знойдзе, дык будзе багаты!
    А хцівец дай думаць: як-бы тут разжыцца,
Хоць-бы гэтым скарбам з чортам падзяліцца.
І сядзіць на прызьбе ці ў сьвята, ці ў будні, —
Калі раз пад вечар вылазе чорт з студні!
Апратка нямецка, спераду куртата;
Капялюх высокі, як жыд носе у сьвята,
Портачкі як дудкі, сам нейкі цыбаты,
І шкляныя вочы, ззаду хвост куртаты...
Хцівец дагадаўся, што то за пасланец,
Са страху затросься, як той паганец;
А такі пытае, трохі ачухаўшы:
„Хто-ж такі панічык?" нібы не пазнаўшы.
— „Ды я не тутэйшы, пашпатэнт *) здалёку,
„Душы закупляю для пана што року".
— „А ваш пан багаты? ці дорага плаце?

---

*) Пашпатэнт — [illegible].

— „Іх! кажа, мільёны ён на гэта траце,
„Яму трэскі з грошы, што грошы то трэскі:
„Усякага купіць, абы толькі непскі!"
— „Нашто-ж душы непскія, здаецца?"
— „Э! бо добры у добрым псуецца!"
— „Ці-б то мне ня можна прадацца вашэці,
„Каб я быў багачшы ад усіх на сьвеце?
— „Можна", кажа, немчык: „а чаму-ж ня можна?
„Цераз майго пана нігды не парожна,
„Пры сабе ня маю, але пуя, у пушчы,
„Ляжыць скарб заклятым на ройстам у гушчы,
„А там, на засьценку, ёсьць ведзьма старая,
„Пакажа, як браць скарб, яна усё знае!
„Наша душа, твае грошы!" І запісаў штосьці.
А сам кінуўся аб зямлю, забразгалі косьці,
Віхрам закруціла і ён зьнік, як пена.
Хцівец зьлез на камень, аж пабіў калена,
Спалохаўся чыста, што аж прамагнаўся,
Навет плюнуў тройчы, злажыў тройчы фігу.
Але чорт запрасьціў душу сабе ў кнігу!
Вот назаўтра хцівец прад усходам рана
Ляціць да тэй ведзьмы, казаў-бы да пана.
Вот ужо і блізка яму да засьценку...
Стала чагось страшна! Ідзець памаленьку:
Аж скуль узяліся, як туман з дубровы,
Крукі і вароны, сарокі і совы,
Ды як сталі кракаць, галасіць — сьмяяцца, —
Хцівец аж скіпнуўся, коб назад падацца
Узяў камень, калі пусьце, калі ўцэробе,
Ды трапіў ня ў птушку, а сабе па лобе!
Аж зарагаталі каменьня па полю,
Аж сыпнулі сьлёзы у хціўца ад болю.
Давай таптаць лапцям каменьні са злосьці...
Калі глянне — ведзьма! — Адны толькі косьці!
Калі гаркне хціўцу у вароньне горла:
„Якая-ж-то немач цябе тут прыпёрла?

— „Маю інтарэсы, — кажа, — да вашэці,
„І даўно прыйшоў-бы, каб не твае дзеці"...
А яна праз комін глядзіць і гаворыць:
„Я цябе чакала, але не так скора.
„Не рабі мне глуму, а ідзі у сені,
„Але зажмур вочы, выпрасі кішэні
„І паўзі на брусе, ды наперад задам,
„Пад сьцяну пралезеш ліпчарнай, ні гадам".
Увайшоў ён гэтак у тое мяшканьне,
Аж спацеў са страху! — калі гэта глянe,
Поўнюсенька хата птушыных галоваў,
Скрыдлатых, і голых, і цэлых паловаў:
Там сьвішчыць, там пішчыць, то крэкча,
Гэтая стогне, а другая клекча,
А ведзьма як крыкне каршуновым басам,
Дык усё замоўкла зараз тымжа часам.
„Ну, кажы-ж, што трэба? Мусі ні на грошы?
„Бо відаць, для нас ты чалавек харошы".
— „Этэ ж, кажа, да скарбу хацеў-бы дабрацца,
„А, ваша, дык знаеш, як да яго ўзяцца".
— Відзіш, які ласы? шак гэта не жарты!
„Пагляджу я перш, ці ты яго варты;
„Задам тры работы, — як выдзержыш пробу,
„Дык забярэш скарбы, а не, — дык хваробу!
„Наносі-ж заногцям мне зады пядзерца, —
„З маленькіх пылінак, вот на гэтай мерцы,
„Пастаў стоўп высокі, ды як волас цэнькі,
„І вылічы лісточкі на ўвесь лес гусьценькі!"
Мусіць тут і немчык тыкі памог трошкі,
Досьць што крутам-мутам выпаўніў да крошкі
Адкуль і ахвоты, і розуму стала?
Усё зрабіў хцівец, што ні загадала.
Ведзьма яго хваліць, гладзе па галоўцы,
Пачала вячэраць чагось у латоўцы;
Зварэцца лепшае і з свіным шмальцам,
Сама яго корміць, пацікае пальцам...

Потым таго кажа: „Калі ты, людзічы,
„Захацеў так скарбу, дык ідзі-ж уночы
„У лес перад Янам, каб ні брэх сабачы,
„Ані сьпеў пятушны, ані людскі вочы
„Не былі ў прашкодзе. У папараць сядзеш,
„Хустачку пасьцелеш, добранька разгладзіш,
„І чакай паўночы. Папараць дасьць кветку,
„Ты струсьні на хустку папараці ветку,
„У хустку завяжаш кветачку ты тую
„І будзеш мець скарбы, калі папануе.
„Толькі, дзяцюк, слухай: каб ты не магнаўся
„І ніпочым скарбы, каб не аглядаўся!"
Хцівец дачакаўшы прад сьвятога Яна,
Зайшоў у лес далёка ад самага рана,
Выспаўся за сонца, вечарам памыўся,
І сабе чакае ці скора паўночы,
Пастанаўшы слупам на папараць вочы;
Толькі, зіркі на лесе кажаны, як мухі,
Калі яго крушаць, поўзаюць рапухі,
Гадзіны сумоцца, а совы галосяць,
Ваўкі страшна выюць, аж рэха разносяць;
Ажно лес трасецца! І хцівец затросься,
Але страх адолеў, і усё прайшлося,
І усё заціхло, як магілка ўночы!
Хцівец зноў паставіў на папараць вочы,
Вецярок па лесе лісткі разгайваў,
Струхнулася папараць, якбы то зыкала!
Калі глядзіць хцівец — кветачка, як сонца
Заблішчэла лона, хораша без конца!
Струсануў на хустку хцівец кветку гэту
І ляціць да хаты з кветкай, як штахэтай!
Цяпер хцівец ведаў усё на сьвеце чыста,
Што ў сярэдку зямлі, гдзе сіла нячыста,
Як зьвяры гавораць, скуль вада у рэчцы,
Калі што пасеяць, адкуль што бярэцца,
Калі будзе вецер, маладзік настане,

І каму якое гдзе будзе спатканьне.
Умеў перакінуць сябе, ці другога,
Хоць у што захоча, абы не ў сьвятога!
З карача надоіць малака кадушку,
З вады зробіць водку, з каменя падушку;
Як захоча, — дохне скаціна ад вока,
Ведае, гдзе скарбы, хоць-бы як глыбока!
Знаў лячыць шалёных і кроў стрымаць з раны,
Загаварыць зубы, ці вочы паганы,
Заломы у жыце закруціць на злосьці,
Ці выжаць чужыя, як закруціць хтосьці.
Такі стаў дасужы, што сьвет зьдзіўляўся,
Адкуль гэта хціўец разуму набраўся?
Усё, усё чыста, стаў ведаць як трэба,
Толькі што ня ведаў, як зарабіць хлеба.
    Узяў ён сякеру, рыдлёўку пад паху
І ідзець у лес той без малага страху.
Прыходзе да места, гдзе сьвятло мігнула,
Штрахануў рыдлёўкай, аж зямля здрыгнула,
Як людзкія грудзі, і аж застагнала
Жаласьліва, цяжка, як-бы вот канала!
А ваўкі, мядзьведзі, каты і сабакі,
Гадзіны, рапухі і вывіры ўсякі
Калі загалосяць, як закрычаць пташкі,
Аж хціўцу за скурай сыпнулі мурашкі,
Пот паліўся цуркам, валасы паўсталі...
Хціўец страх падолеў і капае далей.
Трошкі пачакаўшы, скуль браліся крыкі,
Шаблі зазьвінелі, забразджалі пікі,
Б'юць у барабаны і крычаць салдаты:
„Лалі, рубі ногі, каб ня ўцёк да хаты!"
А хціўец капае, якбы і ня чуе.
Тут ляціць карэта! — От-от надратуе!
Там сотнямі коні яго налятаюць,
Хурманы гікаюць і асьцерагаюць; —
Ён усё капае — вот так як наняўся,

Як ужо-ж і гэтым страхам не паддаўся. —
Гадзіны з балота, і вужоў ці мала
Лезуць проста ў вочы і тыкаюць жала...
Якбы то ня чуе,— якбы то ня знае!
Потым ваўкалакі, смаўжы, поўкалюды,
Зубастыя ведзьмы сабраліся зусюды;
На яго сунуцца, зубамі скрыгочуць, —
Ён такі капае, аж чэрці рагочуць!
Асэсараў, соцкіх, ураднікаў хмара
Наляцелі, грозяць, другі аж удара...
Ён усё капае, ані аглянецца.
    Скарб і паказаўся, — няма куды дзецца:
Кацёл, як кадушка, жалезам абіты...
Абухом як трэснуў, дык пусьцілі ніты;
Ручаём паліліся новыя дукаты,
А хціўец падумаў: „цяпер я багаты."
Набраў іх без ліку, у мяшок насыпаў,
На плечы закінуў, зрадзеў, аж захліпаў,
І... ляціць да дому з тымі дукатамі...
    Аж тут і пагоня зямлю капытамі
Рвець, як дагоне, аж сапуць іх коні!
Ня чуе, што бліжа, мочы няма гоні, —
Дукаты ў лісічкі, а сам у калоду
Перакінуўся зараз і прапаў як ў воду!
Калі-ж наляцелі калмыкі, арабы,
Шаблямі махаюць, аж трасуцца храпы,
Ды ніяк нічога ня могуць зарадзіць.
Так то умеў хціўец і сьлед свой загладзіць.
Тыя-ж пастаялі, пацмокалі трохі,
Коні завярнулі і пайшлі, як блохі.
Калоду у сябе зноў, лісічкі ў дукаты
Перакінуў хціўец і ляціць да хаты.
    Калі ў поўдарогі чуе, ізноў гоніць,
Крычаць і страляюць, і шаблямі звоняць,
То былі татары: кудлатыя шапкі,
А твар, як дыня скулы, а вочы, як крапкі.

Наследие слуцкого края

Як агледзелі хціўца, калі запітчалі,
Аж прыпягі коні... але не пасьпелі,
Хцівец верць у дуба, а грошы у рой,
А мяшок у вулей! Удалося й тое!
Цмокаюць татары! Прапаў як у воду!
Адзін кажа „трэба-ж злазаваць хоць мёду."
А тут на іх коні пчолы як сунуцца, —
Ледзьве паўсядалі, каб назад вярнуцца!
Хцівец зноў уцёк. Пад вёскай, за гоні,
Чуе, забубнела, і зноў хтосьці гоне!
То гналіся туркі так, як падчас бітвы:
Палашы крывыя, вострыя як брытвы,
У зубах кінджалы, галовы абрыты,
Бровы так, як пуга, а твары сярдзітыя!
Хцівец кінуў камень, а гдзе ён папаўся,
Там ручай глыбокі, шырокі зрабіўся;
На ручаю човен і буч на две рэчкі
Поўна карасямі. Туркі як авечкі,
Саўсім не пазналі, што то перакінуў
Хцівец сабе ў човен! І цапер ня згінуў,
Туркі завярнулі, а хцівец уцёк!
Ужо тут пад хатай сусед недалёкі
Як крыкне на хціўца: „Пачакай ты, скнэра!
Падзелімся скарбам! А, які вачэра!"
Вытрымаў і гэта, і не аглядаўся,
Станаў на парозе, за закрутку ўзяўся,
Аж тут сам сабою узяў мех прадраўся;
Як сыпнуць дукаты, дык аж загрымела!
Не вытрымаў хцівец, у вачах сьцямнела...
Агледзеўся, бачыць — ажно чорт сьмяецца,
Крыўдзіць, рагоча, за бокі бярэцца!
Тут абамлеў хцівец, як сноп павалiўся;
На раніцы толькі з расой прабудзіўся;
І найперш заглянуў, скарб яго ці цэлы?
Зірк! в губы развесіў, і стаіць здурнелы:
У мяху ўсё трэскі, а грошы ня стала;

А душа за чары на векі прапала.
З папараці кветку хцівец гдзесьці страціў.
Памарна забіла і не разбагацеў!
Цапер ня то дзесяць, троя не пералiча,
Ня хцiўцам, а дурнем кожны яго кліча.
Вось хцівасьць на грошы давала да згубы:
Няма ў сьвеце лепей, як свой грошык любы,
А то, як каторы чалавек харошы,
У добрым здароўі век жыве без грошы!

Гдзе чорт ня можа, там бабу пашле.

Адзін мужык жыў добра з жонкай ладзіў,
А гэта-ж чорту ў горле косьць.
І што ён толькі не рабіў,—ня звадзіў.
І неўмарасьць бярэ і злосьць.
Чорт з хаты вон ідзе, хвастом трэ ночы;
Жаль душы яму, а навет стыд;
Няраз ня еўшы быў, ня спаўшы ночы,
А скутку ніц — сабе абрыд!
Калі глядзіць: шкулдык, шкулдык бабуся
Якраз у тую вёску йдзець.
Чорт думае: дай бабе пакланюся,
Яна іх пэўне разьвядзець—
Прад бабай чорт такім харошым стаўся,
Аж вышчарыўся бабін клык;
Чорт жаль свой расказаў і абяцаўся
Даць бабе пару чараўік,
Як толькі муж ды жонку аддубае,
І прысягу на свойму даў;
А баба ўраз да дзела узялася!
(Чорт бабу пэўна добра знаў
Яшчэ тагды, як яблык крала Ева,
У раі Божым, гдзесьці там,

З таго праклятага праз Бога драва,
Што праз яго прапаў Адам!)
Вось бабка зараз шусьць да жонкі на сакрэты:
Давай хваліць: што добра так жывуць,
Што радка гдзе знайсьці такой кабеты,
А лепшых дык нідзе ня чуць.
А можна-бы і лепей навет жыць,
Каб жонка ведала сакрэт,
Умела як патое варажыць,—
Яшчэ-бы лепшы стаў ей дзед.
«Есьць у мужчыны на самым гарлянку
«Грубейшы валасок адзін,
«Як зьнішчыць,—згалі яго, дык будзе да веку
«Слухмяны для цябе, як сын!»
Тут бабе жонка дала, што мела,
І баба з Богам вышла вон.
А жонка з радасьці і полудня не ела:
Што век-жа будзе добры ён!—
Мужык гара і бацька ля мяжы,
А баба міма ідзе... шкулдык,
І стала кажа: „Божа памажы!"
Як трэба, адказаў мужык.
„Што добрага чуваць, бабуся, у людзях?" —
„Ай чула, чула дзесь я шмат!
Ці то казаць, ці не казаць? бо страх!
Цяпер на брата ідзе брат,
А жонкі першай — гдзе цяпер шукаць?..
І у тваей каханак ёсьць;
Змаўлялася—як будзеш у полі спаць,
Дык брытвай табе зробе штосьць!"
Сказаўшы гэта, марш у лес бабуся,
Як ліс лягла на пэршы куст,
Ціхусенька ляжыць, хоць кашаль дусе,
Ня пусьціць навет пары з вуст!
Аж жонка з полуднем ляціць ад вёскі,
Схаваўшы брытву у кішэнь;

На вобмежку пастаніла дар Боскі
І кліча мужа, як што дзень.
Ён хмурны штось і есьць ня надта хоча,
А потым зараз лёг заснуць.
Заснуў!.. а жонка у кішані шамоча..
Дастала брытву—і чуць-чуць...
„Га! рэзаць, подлая ты душагубка!"
Зароў як той шалёны бык;
„Дык вот якая ты, мая галубка!.."
І дай біць жонку той мужык!..
Зьдзівіўся чорт, што баба так зрабіла,
Узяў яго праз бабай ляк.
Стужкі бабіны паткнуў на вілы,
Здалёку даў, баючы так,
Каб баба і яму жыцьця не струла,
Не нарабіла у пекле штук,
Не набрахала-б там, што чула,
Або, што ён—не байструк.
З тых пор як чорт гдзе не дарадзе,
Там слухае ён бабскіх рад,
У бабскай крупішча грамадзе,
І у пеклі тым трымае лад!

Кепска будзе.

Як я толькі нарадзіўся —
Бацька сказаў: „кепска будзе!"
Ну дык-жа я не памыліўся:
Зьдзекаваліс Бог і людзі.
А чым кепска?—бо у марцы
Я радзіўся — (поет праўдзівы,
Цэлкі месяц ў гаспадарцы
Як прамыў хто — будзе жывы).
Пераеўся хлеб да крышкі,
Бульбы толькі як пасеяць,

I прывару ані лыжкі,
I скаціна, — хоць раўвець;
Ні саломкі, ні то сена
Хоць-бы на раз для скаціны;
А тут дроў ані палена,
А тут яшчэ нарадзіны!
Трэба-ж бабе бохан хлеба
I гарэлкі-ж трэба пляшку,
Яшчэ-ж хрысьціць хлопца трэба...
Вот і думай, як сярмяжку
Насьці мушу пад заставу,
Ці прадаць каня, карову.
„Сеў, казаў ён, я на лаву,
Ухапіўся за галоўку,
I заплакаў, як зваліўся,
Так як бацьку пахаваўшы...
Кепска зрабіў, што радзіўся,
Кепска будзе, сьвет пазнаўшы!"
Ці то слова было урокам,
Што казаў у кепскім часе,
Ці хто кінуў такім вокам?..
Ну і доля-ж удалася!
I збылося-ж бацькі слова! —
Вот у тыдзень вязуць гэта
Хрысьціць мяне да Макрова
Кумоў двое і кабета.
У Аборках мост сарвала...
А я-ж быў — чуць жывы, слабы;
Радаў раду, на тым стала,
Што ахрысьціць з вады бабы.
З Бярэзіны жменю вады
Кума сама зачарпнула.
Памыліла сьледы — туды,
Тройчы на мяне лінула.
„Вось і хрэст увесь тут, кажа,
„I кебіда хрысьціць гэтак сама,

„Толькі яшчэ чымсь памажа,
„А хлапцу ўсё роўна — яма!
„Хоць-бы жывым да лапецьці,
„Каб дарогай не сканала, —
„Скажуць, кепска вада гдзесьці,
„Або туга спавівала!.."
Гэтак мяне пахрысьціўшы,
Вязуць назад ужо да маткі.
Ночы добра пазваліўшы,
Ледзьве увясьлі да хаткі.
Закусіўшы тут, як трэба,
Пакумаліся і квіта! —
Баба ўзяла бохан хлеба,
Пляшку водкі, торбу жыта;
Разышліся і паснулі, —
Матка-ж мяне калыхае:
„Люлі, птушка, сынок, люлі"...
А як звацы? — сама не знае
Вот назаўтра з пазараньня
Бяжыць матка да кумошкі
Ды пытае, як празваньне
Далі сыну? Лёву трошкі
Тут прынесла пры здароўі,
Трошкі сала, круп ёй жменю...
А кума-ж была праворна:
Хоць што збрэша, не запнецца;
Круце сабе у сваіх жорнах,
Трэба-ж сэлгаць! куды-ж дзецца?
„Iмя, кажа, тваіму сыну
„Кебіда хацеў даць на патычыну,
„Думаў ён можа з галіну;
„Узяў кніжку, як стаў рыхцаваць,
„Дык даў потым з каляндарка!"
Матка прутчэй з хаты ў сені,
Як-бы шчупак гнаў на чарку.
Усё шапча то імення:

„Аліндарка, Аліндарка!"
Прыляцеўшы так да дому,
За калыску ўзялася
І зрадзела, як сьвятому,
Што аж сьлёзамі залілася
І кашлша і галосе;
Надта імя ўпадабала;
Надта добрае здалося,
Што такога і ня знала!
Вось і клікаць мяне сталі,
Сналіндаркам, Аліндаркам...
Ну, як зналі, так і зналі.
Але вось што з гаспадаркай?
— Найперш конь здох, таго-ж лета
І цялушка, як лань, пала...
Матка-ж, ведама, кабета,
Затужыла і запала,
Галкоў на тры напягнула,
У марцы і ручанькі згарнула,
(А ўсё ў марцы, трэба-ж гэта!
А разумная была кабета!)
З таго гора бацька бедны
Стаў маркотны, як магіла.
Было сядзе такі бледны.
„Што-ж ты гэта нарабіла?"
Гэтак скажа і заплача.
(Хто-ж пачуе, хто ўбача?)
Потым дай пьмаду сватаць;
Трэба-ж, ведама, жаніцца,
Каб было каму палатаць,
Каб было у што зьмяніцца,
А так усё памарнела:
Куры, гусі, нават сьвіньні.
І сьвіньня далей паела,
І карова марне гіне...
У восень ланап шукаць пары

Ды ніводная ня хоча,
Адная бедны, другой стары,
Трэця чорт зна' — што тароча:
„Аддай, кажа, Аліндарку
„Куды колькек, хоць на людзі,
„Сядзь на нашу гаспадарку!
„Тагды выйду, добра будзе!"
Бацька кідаўся са тры тыдні,
Яшчэ горай закурыўся,
Прадаў сякі-такі злыдні,
Разлайдачыўся, расьпіўся,
І умёр так пад гародам,
Упечаміўшы ў плот галоўку.
Шапку знайшлі аж за бродам,
І у шапцы залатоўку.
А на заўтра прывёў соцкі
Асесара, паноў трое.
Труп той рэзалі на клёцкі...
(А у марцы-ж было й тое!)
Мяне цётка, у апеку
Узяўшы, трошкі падрасьціла,
Ды якомусь чалавеку
Як за сына адпусьціла.
Незадоўга зьмёрла цётка:
Я стаў круглая сіротка.
Ці гдзе даюю, ці начую,
А ўсё бяду сваю чую!
Пастухі зьбяруцца ў гаю,
Пяюць песьні ля бярозы,
А мне чагось, сам ня знаю,
Смутна, цяжка, цякуць сьлёзы.
Раз я гэтак за вачыма,
Ужо тройчы спапіваўся,
Калі зімой да вайчыма,
Ды ўраднік напалукаўся.
Я сплачу сабе на печы.

Плятту лапці, ўю аборы,
Ен показуе праз плячы:
„Што-то? сын твой, кажа хворы?"—
„То ня сын!" айчым мой кажа.
„Узяў сіротку. Дзякуй Богу,
„Добры ўдаўся: поўна ляжа,
„Рана ўстане, і адлогу
„Не запусьціць... спагадлівы!
„Мае сына, хоць ня родны.
„Аддаю, як буду жывы.
„Будзе Богу й людзям годны" —
„А лет сколькі?" — той пытае.
„ Дваццаць, кажа, мусіць мае!"
„А звацць як?" „Ды Каліндарка!.."
Раднік піша усё шпарка:
Як радзіўся, дзе хрысьціўся...
Пісаў, пісаў дый паехаў!
Бацькі яго угасьцілі,
Далі торбачку гарэхаў...
Пасьля таго, так ня далей,
Як у тыдзень і асэсар
Шусьць у хату (і я малалей).
„А дзе, кажа, той пасэсар,
„Твой Ліндарка, ці як звецца,
„Што хаваецца з ракрунтам,
„Пляцець лапцікі на печы?..
„Ашуканства, баламутства"...
. . . .
А я-ж стаць меў на дроны,
Бацька кліўнуў, іду ў хату...
А асэсар — той — здаровы!..
Лясь мне ў морду, потым тату.
Я-ж узяў яго за грудзі
І кінуў ілбом у дзьверы.
Ен як раўкне: „Гэй, вы людзі,
„Тут разбой. Прыміце меры!..

„Тут рыштант, бродзяга скрыты!..
„Вось і лоб калісь быў брыты!..
„Вяжы усіх, паражайся!"...
Мне лясь! „Ты хто? сазнайся!" —
„Скаліндар, кажу, сірота..."
Пацягнулі па дарозе,
Завязалі і вароты,
Мы-ж спынуліся ў вастрозе...
. . . .
Астрог, братцы, поглядзеўшы
Мімаходам, выглядае
І нічога: Шак ня еўшы
І у астрозе ня бывае.
Але дзецы ў хаце голад,
У дарозе вельмі холад,
Найцяжкайша праца ў полі,
Як у той астрожнай долі!
Відзеў птушку я у клетцы,
Як галоўкай потым б'ецца,
Аж скрыдзелкам затрапоча
І скакне... жыць ня хоча!..
Раз лісіцу, злапаўшы,
Прывязалі мы да кола:
Стала-ж грызьці што папаўшы,
Сабе брука распарола,
Растрыбушылась на часьці!
Каб ня жыць так, хоць прапасьці!..
Нашто — гадзіну, мядзьвінку,
Пусьці ў шкляные начыньне, —
Сама сабе без прастанку
Будзе жаліць, пакуль згіне!..
Як ужо-ж скаціна тая,
Або гадзіна праклята,
І та цану волі знае,
Што-ж для нашаго-то брата,
Меўшы розум не скаціны,

Як знаць волю мы павінны?..
А у вастрозе-ж няма волі,
Нічым няма і ніколі!
У задзе тыя дзьверы,
Пры дзьвярох стаяць жаўнеры,
А народ усё сярдзіты,
Так як быццам на сьветы
Людзкіх сьлёзаў, мукі, енку,
Не гавораць памаленьку,
А ўсё зыкам, а ўсё з лайкай,
А ўсё з боем, ўсё з нагайкай!

. . . .

У дамдаінец нас як пхнулі,
Дзьвярмі тымі як грукнулі,
Дык і сьвет мне тым закрыўся,
Як-бы у труну забіўся..
Зараз старшы ўзяў за плечы
Хляснуў тройчы, так! без речы,
Ключы кінуў,—„У халодну!“
І аблаяў матку родну.
Нас пхнулі як у яму
У цёмну хату чтэрагранну.
Далі хлеба, вады меру
І запёрлі як на веру
У памяшканнях калісь гэта
Замыкаліся ад сьвета.
Цёмна, зімна!.. прытуліцца
Няма куды! А каганец,
Як-бы губка, толькі тліцца..
Засьпевалі мы раманец:
Пяём, плачам, аж галосім,
Божай ласкі, Праўды просім!
У такім енку са сьлязамі
І заснулі мы у той яме!
Абудзіўся я з зьдзіўленьня:
Глядзяць у шчылачку праменьня!

Я падумаў: ласка-ж Божа
І сюды прылезьці можа?
Агляджуся навокал,
Як-бы шукаў і тут Бога,
Мне зрабілася весела,
Не баюся я нікога,
Зноў раманец: „Бог уцечка!“
Блаю сабе, як авечка
Калі брашаць ключом у дзьверы,
І крычаць хтосьці: „Гэй! вы зьверы,
Вы бунтоўнікі, паскуды,
Выбірайцеся адсюды!
Тут важнейшым трэба сесьці,
Вас у вобшчу здадзём гдзесьці!“
Павялі нас аж на гору..
Па якомусь калідору..
Дзьверы! дзьверы! у дзьверах дзюрка,
І у кожнай-жа хвігурка
Як-бы тая-ж выглядае!
Гдзе ні глянеш, усё-ж тая:
Бліскаюць вочы, твар як гліна,
І абросшы, як скаціна!..
У турме, як у тым грабе,
Іншы, іншы, гэтак з гоні,
А смурод такі, што з вонi
Мне аж дух у грудзях сьпёрла,
Як-бы цісьне хто за горла.
Тут нам хату паказалі,
Упусьцілі, разьвязалі,
Вады далі, трохі хлеба
І запёрлі зноў, як трэба.
Тут народу шмат сядзела,
Глянуў я—душа самлела!
Як падушкі у іх твары!
У хаце пуста, толькі нары.
Ляжаць усе, з нас рагочуць,

Навет месца даць ня хочуць.
„Давай, кніжа, хоць на плашку!
А ня дашты, дык парашку
Выносіць наўсёды мусіш,
А ўжо хлеба — дык ня ўкусіш!
Мы табе наб'ём вескому,
Пакуль вернешся да дому!"
Я спалохаўся, баюся;
„Войча наш!" кажу, малюся...
Бог даў спомніць: залатоўка
Гдзесь была ў кашулі ўшыта,
Што дала калісь жыдоўка,
Як падвёз у млын ёй жыта.
Хутка сарваў тую латку,
Кінуў злоты той на хату...
І ня ўгледзіў як хапілі,
Толькі, ўбачыў, водку пілі.
Тагды сталі нас пытацца,
Ці застаўся хто у хатцы?
Адкуль? за што пасадзілі?
Іншы вучаў да пытаньне
Даць якое паказаньне;
„Кажы, кажуць, знаць ня знаю,
„Чый я ёсьць, з якога краю,
„Малым бьўшы, сьляпых вадзіў;
„А падросшы і сам бродзіў;
„Ня прыпісаны да сказкі,
„І так жыву з Божай ласкі.
„Бог мой бацька, зямля маці:
„Знаць ня знаю!" — усё гладка!
Так да марца сядзім ціха,
Ні чуваць дабра, ні ліха,
А у марцы пішуць бумагу,
Каб дасталі брадзягу,
Супрацоўніца ўласьці,
Уважэньня ... часьці,

Што мянуецца „Ліндорам"
Ды пічча б'ецца з весорам,
Ды каб быў у ланцуг закуты,
На нагах каб былі путы,
Правамацелі каб сярогі,
Каб ня сходзілі з дарогі,
А каб проста да начала...
І пімала там пісала?!

. . . .

Вот налаўтра рана, рана
Нам адзежка наша дана;
Паскідалі мы сярмягі,
Салдат узяў дальше бумагі,
Нас вывазалі і ў дарогу!..
Я падумаў: „Дзякуй Богу!
Хоць нас сонечка сагрэе!
Вецерчык на нас павее!
Можа дожджык срэбрны намоча!
Можа птушка засьвіргоча!.."
Аж заплакаў я зрадзеўшы!
От, здаецца-б, і ня еўшы
Быў-бы сыты на свабодзе!
Як той кролік у гародзе!
Тут здаецца і сканаў-бы,
За свабоду жыцьцё-б даў-бы!

. . . .

Жаўручочкі Бога хваляць,
А пастушкі агонь паляць,
А і сонечка прыгрэла,
Аж мне ў душы пасьмялела.
Да палудня іншыя гэтак;
Пры дарозе шмат і кветак:
То пралескі, то сасоні!
Выгравае Божа сонка!
Так падвечар у мясцы сталі
У халоднай начавалі, —

Было розга. Заўтра зраньня,
Якраз у дзень Зьвыставаньня,
Кагчуць мяне да дапросу,
(Задаваць то ужо чосу!)
Той судзьбік маладзенькі,
Такі быстры, хоць маленькі:
Усё пытаецца, ды піша,
І нагой усё калыша.
Як спытаўся мяне, хто я?
Я і спомніў сабе тое,
Як вучыў там той з астрогу:
„Знаць ня знаю і нічога"!
І старога тут клікнулі,
Папыталіся, раскулі
І да дому папярнулі.
А мне кажа: „ты, брадзяжка,
„Скрыў званьне, будзе цяжка:
„Сорак розаг, потым роты!
„Скажы лепей—аткуль, хто ты?"
А ўсё піша, піша, піша
І нагой усё калыша.
Пісаў, пісаў, даў другому
І сам пайшоў кудысь з дому.
Мяне зноў-жа да астрогу.
Толькі ціпер, дзякуй Богу!
Адзінокі я застаўся.
Айчым плакаў, як жагнаўся:
„Помні, кажа, мяне, сыну,
„А я, хіба што сам згіну,
„А цябе вярну да вёскі,
„Хіба-б ужо гнеў быў Боскі,
„Або-б Праўда ўдзесьці змёрла! —
„Вырву цябе ім із горла!
„Бог паможа проці сілы,
„Праўда выйдзе як з магілы!"
Сказаў гэта, пакланіўся,

Ды ізноў сьлязьмі заліўся.
І мне стала ў вочах цьмяна,
Зашчымела ў сэрцы рана,
Як-бы штосьці адарвала,
Сам ня знаю, што мне стала...
Калі гляну, ачунеўшы, —
Я ў шпіталі, захварэўшы...
Галава мая абрыта,
Твар вадой, ці чым абліты,
А піць хочацца... здаецца,
Рэчку-б выпіў, каб пры рэчцы!
Так я праляжаў тры тыдні,
Прадаў усе свае вымдні!
Надта есьці стаў памногу
І паправіўся, дзякуй Богу!..
Я-ж тут ляжу і ні рэчы,
Што там стары гаспадара.
А ён торбу ўзяў на плечы,
Па начальству просьбы жара!
Тройчы Вільню, сем раз Ліду
Ён адведаў. Трэба-ж ведаць, —
Прысягнуў, пакуль не выйду,
Навет дома не абедаць!
Раздабыў усе паперы,
Запісаў мяне у скалку...
Што і бацька-б можа шчэры,
Не зрабіў такую ласку.
Так у восень, ў замаразкі
Прывязлі мяне да вёскі,
Пазьбіралі шмат суседаў!..
Кожны гаварыў, што ведаў;
Як я тут, к-лі радзіўся,
Як і бацька мой жаніўся...
Пакалалі усё чысць,
І што імя мне „Каліста",
Што завуць мяне „Лідарка"

Так, на сьмех, што чыста гол,
Як ліздар, што на кальварку:
Увесь маёнтак — ён ды вол.
А асэсар быў ўжо новы,
Чалавечак так, нічога,
Якісь ціхі, нездаровы
І шэрсьліны... хваліць Бога!
Пасьля таго праз паўгоду
У марцы-ж, мяне на свабоду.
Дзякуй Богу! адпусьцілі
У той дзень, як і хрысьцілі.

У вастрозе.

Паперы прыйшлі ў турму з Акружнога,
Што зараз зачнецца суд пасьля Каляд!
Сядзела-ж там нашага брата і многа,
Было і вінных паміж намі шмат!
Быў пан, што у банку краў грошы чужыя,
Быў пісар, што выдаў паперы благія...
Я сам тут сядзеў, а за што? Каб спыталі,
Дык я-б не сказаў, і яны-бы не зналі.
А пісана так: „што стравіў жывы знак" —
Калок на капцы (быў гнілы, як бурак)
Пры полі маім мне стырчэў так, як скула,
Наехаў кабылай і слуп той зьвярнула.
Каб жа люльку паліць было чым не красаўшы,
Агонь разлажыў, той калок нашчапаўшы.
Прыехаў да дому, пасеяўшы грэчку,
Закінуў кабыле, забраўся на печку.
На заўтра праспаўшыся добра, у ранку
Завець мяне сотнік, стукнуўшы па ганку:
Урадзік склікае народ аж на поле,
Пісаць там штось трэба яму ў пратаколе,
Пайшоўшы гладзьку я, аж ён штось пытае:

„Чыя то граніца і грэчка от тая?
Хто слуп асьмяліўся спаліць самапраўна!
Калі то было? — ці даўно, ці нядаўна"?..
Урадзік-жа піша, а я дык сьмяюся,
Кажу: „Ох, я надта сабе ды баюся!
Пытае: „ці брат твой, ці бацька гніляк,
„Што ўзяўся пісаць пратакол шчыра так?
„Ці можа той кол толькі ўсьць твой зямлі?
„А можа налілі якісь быў начал,
„Ці спраўнік, ці больш яшчэ гэнарал?
„Прыблуда! схавайся, адкуль ты прыйшоў,
„У нас ужо досыць такіх прыбышоў,
„І кожны згніе, бо як кол тут убіўся,
„А зрублены пень там згніе, гдзе радзіўся!
„Кабыла мая дык усіх нас паперне,
„На то што чапаць, але толькі як п...
А людзі рагочуць, зайшоўшыся з хат,
Бо кожны ўтапіць-бы ўрадніка рад.
А ён тыкі тое, што я кажу піша;
Другі раз спытае, чаго не паслыша.
Мяне-ж яшчэ болей ды сьмеласьць бяра.
А дзядзька мой бачыць за гані гара;
Я-ж біч яго ўзяўшы, ды ззаду зайшоў,
Урадніку тройчы як дам між пушоў!
Аж ён закрычаў: «караул, тут разбой!»
І зноў запісаў, узяў паперы з сабой,
Як сеў на каня, дык аж пыл закурыў!
Народ-жа са сьмеху увесь аж памлеў.
Сьмяёмся сабе, а таго не ўдагад,—
Урадзік — начальнік, не то што наш брат.
За тыдзень-жа сотнік павесьціў прымёр,
Каб мы усе заўтра зьявіліся ў двор:
Тут пан прыляцеў, аж на тройцы з званком.
Распытываць будзе пад строгі закон.
Тут некуды дзецца, на заўтра чуць сьвет,
Мужчын з два дзесяткі, дзьвінаццаць кабет.

Ідзём да двара, за малым ня дзьве мілі,
Ідзём, а чаго? каб мы зналі, хоць сьнілі!
Адзін кажа: выйшаў то новы ўказ,
Каб скінуць падаткі якія із нас;
Другі — што зямлі дададуць, ці аброк
Даруюць за прошлы, ці гэты хоць рок.
Лгуць бабы, што біскупа вернуць іззноў,
Ці можа біць розгамі будуць паноў,
Затое, што немцам усё прадалі,
І надта на шмат што даўгоў набралі;
У банках усе ўжо па пупы сядзяць,
Кідаюць двары, на Парыжу гандляць.
Усе пушчы ззялі у жыдоўскі кішэнь,
І жывуць так быццам заўтра, абы ўдзень ды на дзень!
Ніхто не згадаў, чаго клічуць у двор,
Ніхто не паняў, што сотнік прыпёр!
Прыходзім у двор,—той начальнік ёсьць тут.
Выходзе да нас, апрануўшы сурдут.
Пытаецца так: «А за што вы, робяты,
Урадніка здулі, ледзь трапіў да хаты?»
— „За тое, мы кажам, што надта ён лезе:
„Што любіць яешню, курэй і каўбасы,
„Упадзіўся надта ён лазіць па хатах,
„Ды нюхаць, каторай муж служа ў салдатах;
„Ды надта цікавы, каторы што мае
„Ня то што ў сьвірне, ў кішэнь заглядае;
„Сьмілей гаспадарыць у нашым гародзе,
„Праз дзьверы улазе, праз вокны выходзе,
„На полі слупкі—і за іх яму наўда,
„Таго-ж не ўтроне, дзе крыўда, дзе праўда:
„Ён рад, каб пісаць, а рабіць—то ня робе,
„А нам дык ён так, як той кашаль у хваробе!"
Мы ж гэтак лапочам, а ён усё піша,
Пытаецца толькі а сам—як ня слыша;
А потым чытае: „Такія то людзі
„Урадніка білі, цягалі за грудзі;

„Прызналіся самі і як і чым білі,
„І зналі самі, што закон праступілі,
„Супроці начальства, законнай улясьці!
„І змовіліся вёскай урадніка ўкласьці,
„Зачыншчык-жа я,—або я той калок
„Спаліў, а другіх я ў бунт увалок;
„Дык мяне ў вастрог той-жа час запірці
„І судзіць найстражэй па вялікай стацьці!"
Чытае ён гэтак, а мне дык здаецца:
Ён з нашага брата і з праўды сьмяецца:
Ў законе-ж усе роўны і пан і мужык,
А што-ж то ураднік за цельні ізык?
Як ён каго трасьне, дык гэта нічога,
Яго-ж не даткні, так як Юр'я сьвятога".
То так думаў я, айно вышла ня тое!
Ураднік — на службе, то дзела другое
Тагды сьцеражы ты яго, як тэй скулы
Бо ён — то ня ён, а то ёсьць артыкулы,
Раздзелы, стацьці і ўсе зводы закона!
Мужык-жа, наш брат, той усюды варона.
Здалося мне, што ці дурню, ці шальме,
Ці хітры ён будзе, багаты хоць вельмі,
Мундзір хоць надзенеш жупан хоць-бы новы,
А дурнем-жа будзе дурны безгаловы;
А шальму-жа нюхам пачуе сабака,
І ўсюды для шальмы чэсьць будзе адзнака.
І прыказка-ж кажа, што Бог ня целя,
З усей грамады палівае крупеля!
Законы-ж, а думачкі нашага брата,
Як ноч а то дзень: гэта — будні, то — сьвята!
Вот гэтых законаў паняць я ня мог;
За гэта-ж цяпер я папаўся ў вастрог.
Цяпер ужо тут, дык мне вочы працёрлі,
Папаў, як у бацькаву хату запёрлі.
Ото-ж і завуць і мяне на той суд,
Вучыць шанаваць і начальства, і кнут.
І слуп, што гніець, стаючы ля дарог,
Бо начал, кнут і слуп то даў Бог!

Быў у чысцы.

Раз у дзень задушны, якраз а паўночы,
Іду я да дому... а цёмна і ўюга!..
Не каб заліўшы саўсім ужо вочы,
Але так, у меру падвыпіўшы туга.
Іду і маркую, ці то цяпер шчасьце,
Як паноў ня стала, ці то была доля?
І лічу на пальцах: паншчыны дванасьце
А гадоў да трыццаць, як настала воля...
Там быў аконам, камісар і бізун,
Намесьнік, лясьнічы, кмістрыня, паны,
І кожны меў права узяць за бізун,
І кожны меў права да нашай сьпіны...
А цяпер?.. Ой штосьці кепска выходзе,
Цяпер ці ня болей настала паноў?!
Ня палта свабодна у гэтай свабодзе.
І давай я лічыць паноў новых ізноў:
Старэста, соцкі, пісар, старшына,
Пасрэднік, ураднік, пісар і суд,
З'езд міравы, прысуцтвы і сход...
Аж падымалася са страху чупрына.
Аж пальцаў ня стала на ўвесь гэты шчот,
А пальцамі-ж трэба карміць гэты люд!..
Іду... калі, шусьць, як маланкай спаліць,
Стаіць, так якраз, што умёр, аканом.
Прыглядаюся: — ён — такі ён — і стаіць,
І стрыманым-ж пус і стаіць з бізуном...
Схудаўшыся толькі: скура ды косьць.
А белы ўвесь чыста, белы, як сьнег,
Толькі на сэрцы плямачкі ёсьць,
І плямкі на пальцах — мусіць то грэх?!..
„Братку, кума, браце Мацей!
„Ратуй маю грэшную душу
„З чысца, з рук подлых чарцей.

„Або на векі загінуць я мушу!
„Дваццаць пяць лет, што у чысцы я пёкся,
„Усе грахі выбыў, усіх-жа адрокся,
„Толькі на сэрцы вот грэх як смала,
„Прыліп да мяне і ня змыты.
„То за жонку тваю: саграшыў, як жыла:
„За цябе, што мяніна быў біты.
„Ох, ідзі ты са мной, зачарнуўшы вады,
„Аж да чысцу таго, аж на дне,
„І выбач ты мне, што як быў малады,
„Твая жонка-краса спадабалася мне.
„І паліў ты вадой мне на сэрца, Мацей,
„Буду Бога маліць за цябе, за дзяцей!"
Я заплакаў з жалю, але думаю: досыць
Нацярпеўся і ён, бо жыўцам што жывы,
Гэтак сох ад агню — толькі скура ды косьць.
Пайду ў чысьцец я той, пагляджу на дзівы!
І дзівы-ж, браце мой, у тым чысцы, але!
Чэрці кормяць смалой і гатуюць ў смале,
І пягаюць, і рэжуць, запрагаюць у воз,
Кручком цягнуць кішкі і зубамі за нос;
Вочы колюць рожном, пазурамі рвуць твар,
Скрабуць скуру нажом, як на боты тавар.
І каго-ж тут няма? — тут і пан, і жабрак,
Генэрал і салдат, аканом і мужык.
А што баб і дзявок — смаляць так, —
Утроя больш як мужчын ёсьць на лік.
Хто за што, а іх баб, дык найбольш за язык.
Языкі-ж даўжэзны — так як добры ручнік.
Іх і паляць смалой і нажамі скрабуць,
І ніяк да бела прапаліць не магуць.
Палта шмат маладых, што дурылі мужоў;
Чараўніц, а і іншых старых...
Тут я шмат і знаёмых знайшоў,
Але так не чапаў ужо іх.
З мужыкоў тут ня палта, каб шмат,

А ўсё больш дык багатых паноў,
На зямлі адшарпеўшы, наш брат
На той сьвет, як па масле, пайшоў!
А паном дык і трудна цярпець
Бяз прывычкі, дык стогнуць, аж страх!
Глянеш, пан, як, здаецца, мядзьведзь,
А чорт дышлем запрог і трах-тарарах,
Бічам б'е, ражном пора у тыл,
Морду круце на бок і за кудлы трасе;
Стук і прык, аж віхор круце пыл,
Так пан чортавы воз той вязе.
Там паны і муруюць й гаруць,
Вымятаюць, і сьвіньні пасуць,
А смалу, дык як мёд, там жаруць,
А камяньня як горы насуць.
Усё у цэдзе, каб дно як прабіць;
А ўсё толку німашь з іх работы нігдзе;
Тут яны робяць усё, абы абыць,
І там ім гэтак работа ідзе.
Я-ж то думаў, што ксяндзоў тут няма,
Калі зіркі аж і кеёндзы тут сядзяць;
Чорт яго аблажыў грашыма,
Запаліў у грашох тых, і ксёндз так гарыць.
А другі — дык вісіць, але як? —
Дык і стыдна мне нават гаварыць!
А са стыду чырвоны, як рак,
Вочы жмура, як кот, і гарыць.
А тут баба яго так клюне
Ды так дае з астатніх-жа сілоў,
Што, каб гэтак хто даў мне,
Я-б яго з сьвету даўно перавёў.
Становы, старшыня й тыя тут.
Тым дык чорт усе грошы зьбярэ,
Скруце цьвярды прудзель, або жмут,
Ды у горла запрэ і даўбешкай папрэ
Каласірам, ці чым там паліў

І жмут той у горле агнём запаліў...
Але-ж і есьць там народу, аж цьма!
І роду ўсякага і стану, і веку,
Хто ні жыў на зямлі, таго тут няма;
Няхай Бог сьцеражэ там быць чалавеку!
Ледзь я прайшоў аж у тую камуру,
Гдзе аконам Гізунскі церпіць.
Чорт і яго запрагае у фуру
Спацеўшы бедны, а енча: „Дай піць"!
Я брызнуў крапілам на твар,
Ён аж зрадзеў, як дзіця,
Як хапіўся рукой за той каламар,
Што узяў я з вадой яму даць піцьця.
Дык высахла зараз вада аж да дна;
Ён стаў такі сьветлы, як гэты дымок,
Стаў нікнуць, засталася пара адна,
І зьнік так, як нікне на сонцы аблок...
Ня помню, як выйшаў я з чысцу таго,
Прасвнуўся у хаце, на печы, аж днём.
Усе кругом плачуць, ня ведаць чаго,
А паліць мяне ды так, як агнём!
Трашчыць галава, баляць усе косьці,
І надта вады зажадалася піць.
Нешта і зноў упаў я у млосьці!..
От давялося-ж у чысцы мне быць.

Зьмест.

	Стр
Прадмова	3
Мая дудка	6
Дурны мужык, як варона	9
Як праўду шукаюць	10
У судзе	13
Воўк і авечка	16
Мая хата	17
Праўда	19
Здарэньне	20
Немец	22
Думка	24
С кірмашу	26
Падарожныя жыды	—
Хрэсьбіны Мацюка	27
Бог ня роўна дзеле	30
Хцівец і скарб на Сьвятога Яна	31
Гдзе чорт ня можа, там бабу пашле	39
Кепска будзе	41
У вастрозе	54
Быў у чысцы	58